

Ekonomikos samprata, ekonominės politikos ribos ir dimensijos

Povilas Gylys

Profesorius socialinių mokslų habilituotas daktaras
Socialinių tyrimų institutas
Saltoniškių g. 5, Vilnius
Tel. (370-8) 275 86 67
El. paštas: ekk@ltu.lt

Dabar yra plačiai paplitusi tvarios (sustainable) ekonominės plėtros sąvoka. Ji suponuoja, kad galima ir netvari (unsustainable) ekonominė plėtra. Viena iš galimos netvarios ekonominės plėtros priežasčių – jos nesubalansuotumas, kuris, be kitų, gali turėti ir gnoseologines priežastis – vienpusišką, iškreiptą ekonominės tikrovės suvokimą. Tai savo ruožtu gali lemti nesubalansuotą ekonominę politiką (economic policy) ir kartu neadekvatų ekonominių, pirmiausiai finansinių, išteklių paskirstymą. Tokiai deformuotai, iškeiptai ūkinei praktikai užtrukus, ekonominis augimas gali sulėtėti ar net patirti nuosmukį. O tai gali sukelti socialinę, politinę trintį ar konfliktus.

Iš pirmo žvilgsnio atsakymas į klausimą, kokios yra ekonominės politikos dimensijos, yra trivialus. Pramonės, žemės ūkio, paslaugų ir kitų tradiciškai laikomų ekonominėmis sričių politika turėtų atspindėti šakinę ekonominės politikos struktūrą. Fiskalinė ir monetarinė politika būtų pagrindinės funkcinės ekonominės politikos dalys. Ekonominis augimas, minimalus nedarbas, kainų stabilumas ir maksimali nauda iš tarptautinių ekonominių ryšių yra pripažintos ekonominės politikos tikslų medžio šakos.

Tačiau ekonomistai žino, kad iš pirmo žvilgsnio savaime suprantami dalykai kelia esminių nesutarimų tarp šios profesijos atstovų ekonominės politikos klausimais. Neoliberalai, neokeinsistai, neoinstitucionalistai, socialinės, biheivoristinės, ekologinės ekonomikos

atstovai „išrašinėja“ gerokai skirtingus ekonominės politikos receptus, nes skiriasi jų požiūris į ekonominio augimo veiksnius, taip pat į ekonominius instrumentus ir į ekonomines patologijas. Vis dėlto svarbiausias nuomonių ekonominės politikos klausimais skirtības lemia nevienodas, dažniausiai implicitinis ekonominės tikrovės suvokimas. Skirtingai suvokiant ekonominės tikrovės ribas ir tos tikrovės sritis (posistemas), neišvengiamai kyla diskusijų ir kontroversijų ūkininkavimo metodų, ekonominių instrumentų ir ekonominių tikslų klausimais. Kitaip sakant, nuo bendro ekonomikos suvokimo, nuo ekonomikos sampratos priklauso praktinių ekonominės politikos uždavinių traktavimas. Tai sudaro conceptualų ekonominių strategijų ir jų konkrečių ekonominių sprendimų pagrindą – aksiomatiką.

Atrodytų, kad tai, kas pasakyta, yra aki-vaizdi tiesa, tačiau žmonijos istorija rodo, jog ji nelengvai skinasi keliai: skirtingai yra suvokiama ir ja vadovaujamas praktinėje veikloje.

Todėl trumpai išdėstysime, pateiksime metodologines prielaidas, kuriomis remiasi mūsų tolesnė argumentacija.

Remsimes holizmo metodologija, pagal kurią visuomeninė tikrovė nėra individų ir jų veiksmų suma. Skirtingai nei metodologinio individualizmo atstovai [1; 7], manome, kad visuomenėje šalia individualiu lygiu pasireiškiančių reiškinių yra ir bendruomeniniai reiškiniai, kitaip sakant, tikrovė yra objektyviai hierarchinė, šalia reiškinių, kurie susiję su „aš“, egzistuoja reiškiniai, susiję su „mes“, visuomenėje egzistuoja sinerginiai efektai¹.

Prie esminių holizmo elementų priskiriamas postulatų, kad visumos, sistemos negalima pažinti tyrinėjant *vien tik* dalis, elementus. Kitaip sakant, adekvatus visuomeninis tikrovės suvokimas galimas tik jei tyrinėjamas individas, bendruomenė (teritorinė, profesinė, religinė ir pan.), šalis bei galiausiai – pasaulis².

Holistinis požiūris verčia ne tik analizuoti, bet ir sintezuoti, o to vengia metodologinio individualizmo atstovai. Jie apsiriboja visuomenės reiškinių analize ir vengia jų sintezės, nes tai, šiuokštu, skatina pripažinti

¹ Čia pat pabrėžiame, kad nė viena metodologija ar paradigma automatiškai neapsaugo nuo klaidų, negarantuoja teisingo pažinimo rezultato. Ji tėra bendriausi mokslinių tyrinėjimų rėmai, bendriausios prielaidos, aksiomos. Jas konkretinant atsiranda tikimybė, kad bus neadekvačiai panaudotos mokslinio pažinimo procedūros, metodai, neteisingai apibrėžtos konkretesnės sąvokos, pasiduota ideologiniam patosui ar pesimizmui. Visa tai gali lemti suklydimus, ir jie gali būti esminiai. Pavyzdys – holizmo pagrindu atsiradusi tarybinė sistema.

² Be abejo, reali visuomenės gyvenimo hierarchija yra gerokai sudėtingesnė, tačiau tyrimo tikslai ir daro apimtis verčia apsiriboti supaprastintu jos pristatymu.

„kolektyvinį“ pradą, rizikuojama pažinimo rezultato tikslumu ir patikimumu.

Ekonomistai, kurie remiasi metodologinio individualizmo paradigma, linkę ekonominius reiškinius redukuoti į individualaus ūkio subjekto poreikius ir veiksmus. Jie linkę pripažinti techninius aspektus, bet nepripažįsta socialinių ūkininkavimo aspektų, kurie susiję su viešųjų gėrybių gamyba, svarbos. Ūkinė ir socialinė pažanga jiems yra alternatyvos. Jų manymu, visuomenei reikia rinktis tarp ūkiniu ir socialiniu klausimų sprendimų. Tai rodo, kad pagal šią paradigmą sunkiai suvokiama, jog socialumas gali būti traktuojamas kaip ekonominis išteklius.

Ekonominės tikrovės ribos, aspektai ir pakopos

Minėta, kad daugelis ginčų tarp ekonomistų ir apskritai žmonių, diskutuojančių ekonominėmis temomis, kyla dėl skirtingo ekonomikos suvokimo. Kitaip tariant, ginčų būtų mažiau, jei būtų sutarta dėl to, kas yra ekonomika. Autorius daugelį metų domisi ir tyrinėja šią problemą ir turi pripažinti liūdną faktą – ekonomistai skiria neleistinai mažai dėmesio pagrindinei ekonomikos mokslo sąvokai „ekonomika“. Tai pasakytina ne tik apie mūsų šalies, bet ir apie pasaulinę ekonominę literatūrą³

To rezultatas – sąvoka lieka neapibrėžta, daugiaprasmi, subjektyviai, individualiai suvokiama, nes nesusitariama dėl jos sampratos, stinga išplėtos argumentacijos šiuo klausimu.

³ Tiesa, esama ir malonių išimčių. Viena iš tokių išimčių yra Aleksandro Vengrio darbai, parašyti dar tarybiniais metais, tačiau išsiskiriantys savo conceptualumu. Pats faktas, kad buvo atkreiptas dėmesys į tai, jog ekonomika anaipol nėra savaime suprantamas dalykas, kad būtina išlaisvinti šią sąvoką iš buitinės sąmonės nelaisvės, ją kaip galima griežčiau apibrėžiant, yra unikalus mažų mažiausiai lietuviškoje mokslinėje erdvėje.

Sunku pasakyti, kokios priežastys – gnoseologinės ar politinės – labiausiai lemia šią padėtį, tačiau rezultatas yra akivaizdžiai neigiamas – sąvokos neapibrėžtumas, daugia-prasmiskumas, buitiškumas padaro didelių pažintinių ir praktinių nuostolių. Tai ir bandysime parodyti šiame straipsnyje.

Šiame straipsnyje nėra galimybių iki galo atskleisti *visą* sąvokos „ekonomika“ turinį, todėl apsiribosime svarbiausiu jo elementų, aspektų pateikimu.

Mūsų manymu, šios temos pagrindiniai žodžiai yra turtas, naudingumas, išteklių ribotumas, taupumas ir ekonomizacijos uždavinys (principas).

Ekonomika – tai visuomenė, nagrinėjama turto judėjimo požiūriu. Ekonomika nėra *fiziškai atskira* – kaip tai dažniausiai suvokiama buitinės sąmonės lygmeniu – tikrovės sritis. Ji yra visuomenės *aspektas*, kurį mintimis galima išskirti iš visos tikrovės, o to išskyrimo kriterijus yra turtas. Jei tyrinėtoją domina ne apskritai visuomenė, o tik tiek, kiek ji susijusi su turto judėjimu, jo tyrinėjimo objektas yra ekonomika⁴

Taigi siekdami tikslumo suvokiant ekonomikos sąvoką, turime disponuoti gerai apibrėžta, „apšlifauta“ turto sąvoka. Deja, ir čia ekonomikos mokslas gali pasigirti tik daliniais laimėjimais. Kaip mano W. Tabbas, viena iš priežasčių – nutolimas nuo ekonomikos klasikų pradėtos tradicijos esmines ekonomines problemas sieti su turto sąvoka [11, p. 178].

Nesileisdami į plačias diskusijas šiuo klausimu apsiribosime teiginiu, kad visuomenės turtą sudaro visuomenės subjektams (individui, bendruomenei, šaliai, žmonijai) *naudą*

⁴ Noromis nenoromis prisimenamas dar neseniai gana paplitęs tarp ekonomistų šmaikštus posakis, atsiradęs iš suvokimo, jog jie nelabai gali apibūdinti pagrindinę savo profesijos sąvoką, – „ekonomika yra tai, kuo užsiima ekonomistai“.

teikiantys visuomeninės žmonių veiklos produktai, rezultatai (daiktinės gėrybės, neapčiuopiamos informacinės gėrybės ir pačių subjektų gebėjimai), kurie atsiranda, gimsta, pagaminami minėtiems subjektams siekiant pačios įvairiausios naudos *išteklių ribotumo sąlygomis*.

Turtas kuriamas naudojant jau sukurtą turtą. Pastarasis, „senas“ turtas kuriant naują turtą pasireiškia kaip išteklius. Jis – tai būtų įrengimai ar žinios, ar subjekto gebėjimai – yra ribotas. Išteklių ribotumas verčia subjektus elgtis *taupiai*. Antra vertus, subjektai norėtų gauti kuo daugiau naujo turto, naujos naudos. Tad tenka derinti du dalykus – norą gauti kuo daugiau naudos ir apribojimus, susijusius su tuo, jog subjektai (pradedant individū, baigiant žmonija) disponuoja tik tam tikru, turimu nebegaliniu išteklių kiekiu⁵. Derindamas tuos abu aspektus subjektas sprendžia *ekonomizacijos uždavinį*. Tai jis gali daryti arba maksimizuodamas naudą, arba minimizuodamas išteklių sąnaudas. Šie dalykai yra gerai ir seniai ištyrinėti optimizavimo teorijos.

Vadinasi, kiekvienas subjektas tiek, kiek jis susijęs su turto judėjimu ir ieško racionalaus siekiamos naudos ir galimų sąnaudų santykio, jis yra ekonominis subjektas. Kadangi praktiškai *visi* subjektai vienai ar kitaip yra susiję su viena ar kita turto forma, *visi* jie geriau ar blogiau sprendžia ekonomizacijos uždavinį, vadinasi, *visi jie yra ekonominiai ūkio subjektai*. Kitų mokslų požiūriu jie kartą gali būti politikos, teisės, moralės procesų

⁵ Išteklių ribotumas yra visuotinė ir senokai pripažinta ekonomikos mokslo postulat. Tarybinėje literatūroje jis buvo ignoruojamas. Todėl komunizmo kūrimo programose ir galėjo atsirasti teiginiai, kuriuose kalbama apie visuomeninės santvarkos, kurioje ekonominės gėrybės lietuši lyg iš gausybės rago, galimybę. Taigi komunizmo teorijos utopizmas kilo iš fundamentalaus ekonominio nesupratimo, nesuvokimo, kad žmonijai tenka gyventi išteklių ribotumo sąlygomis.

subjektai, tačiau ekonomikos mokslui jie – ūkio subjektai. Taip pat būtų teisinga teigti, kad vos ne visi socialiniai subjektai gali būti traktuojami ir kaip, pvz., politiniai, t. y. susiję su galios (valdžios) fenomenu, ar teisiniai, susiję su teisėtumo klausimais. Tai akivaizdžiai prieštarauja buitinėje sąmonėje dominuojančiai, įsitvirtinusiai nuostatai, jog galima ar net būtina išskirti *fiziškai* atskirai egzistuojančius ekonominius, politinius ir kitus objektus, reiškinius, sritis. Todėl kai kurie subjektai traktuojami kaip grynai ekonominiai (pramonės įmonė, ferma ir t. t.) ar grynai politiniai (vyriausybė, partijos ir t. t.). Tačiau labiau įsigilinę pamatytume pirmuosius turint politinių, o antruosius – ekonominių požymių. Ir vieni, ir kiti susiję tiek su turto, tiek su galios (ar valdžios) fenomenu.

Turto formos ir ūkio formų derinimo problema

Minėta, ekonominė tikrovė yra glaudžiai susijusi su naudingumo, naudos sąvoka. Pastarosios nederėtų sieti vien su materialia ar finansine nauda, o taip daro daugelis ekonomistų. Manytume, jog naudingumo sąvoką turėtų sieti su žmogaus ir visuomenės institucijų ir t. t. egzistencijos, *išgyvenimo* problema. Naudinga yra tai, kas padeda išlikti žmogaus „aš“ ir žmogaus „mes“.

Nepretenduodami į visapusišką klausimo pristatymą, išskirsime tris žmonių ir bendruomenių egzistencijos dimensijas – gamtinę, materialinę ir socialinę (visuomeninę). Kitaip sakant, žmonių išlikimas, gyvenimo kokybė priklauso nuo to, ar pakankamai tenkinami jų natūralūs (biologiniai), taip pat materialūs ir socialiniai poreikiai. Kiekvienoje epochoje yra skirtingas šių poreikių grupių santykis, taip pat šių poreikių ir realių galimybių, kurios remiasi ištekliais juos patenkinti, santykis.

Kažkada vyravo natūralūs, gamtiniai žmonių poreikiai, taip pat labai mažai žmogaus pakeisti gamtos ištekliai, pradedant žmogaus fizine jėga ir igimtu sumanumu, baigiant įvaldyta ugnimi, įdirbta žeme ir t. t. Žmonių, kaip ūkio subjektų, ryšių taip pat dominavo gamtinis, t. y. kraujo giminystės, aspektas.

Natūralius žmonių poreikius, kuriuos apibendrintai galima vadinti poreikiais, susijusiais su individų, bendruomenių biologiniu išlikimu, tenkino natūralios gėrybės – maži pakeistas, natūralus maistas, būstas, ugnis ir t. t. Per natūralius seksualinius poreikius vyko ir vyksta biologinė žmonių reprodukcija. Ilgainiui šie natūralūs reiškiniai nuolat visuomenėja, tačiau gamtinis pradai, kol žmonija egzistuoja, niekada neišnyks. Jie visada egzistuos šeimos ekonomikoje, žemės ūkyje, ekologijos ekonomikoje ir t. t.

Vykstant visuomenei plėtrai vis svarbesnės tapo gamtai nežinomos, gamtoje neaplinkamos materialios (daiktinės) gėrybės – vadinamoji antrinė gamta. Tai buvo gamtos medžiagos, kurioms buvo suteikta visuomeninė – lanko, žagrės, kirvio ir t. t. forma. Jos vis dažniau buvo gaminamos naudojant anksčiau pagamintas daiktines gėrybes, taip pat visuomeninius ar kitaip vadinamus socialinius gebėjimus. Pastarųjų, kaip ir materialių gėrybių, gamta nekuria. Ūkininkaujančių žmonių bendruomenių, vėliau atsiradusių gamybos įmonių ryšiai taip pat darėsi vis labiau socialiniai ir vis mažiau gamtiniai, natūralūs. Tačiau jie buvo ir yra tik viena iš visuomeninių ryšių formų – rinkos santykiai.

Antrinė gamta, daiktinės gėrybės tėra viena iš ekonominių gėrybių rūšių, formų. Jos pagal savo prigimtį skirtos *individualiai* vartoti, vartojamos „*miršta*“, todėl tas vartojimas tampa konkurencinis. Tai ir daro šias daiktines gėrybes privačias. Pagal visuotinai pripažįstamą požiūrį, privačios gėrybės (*private*

goods) yra tokios, kurios teikia individualią naudą ir kurių vartojimas yra konkurencinis, ribiniai jų kaštai yra didesni už nulį ir už jas galima paimti mokestį.

Šalia natūralių ir privačių gėrybių esama ir tokių ekonominių gėrybių, kurios nėra daiktinės. Tokios gėrybės kaip įstatymas, politinis sprendimas, mokslo atradimas ar išradimas yra fiziškai neapčiuopiamos ir yra skirtos bendrai (kolektyviniai) vartoti. Jų teikiama nauda nemažėja dėl to, kad jas vartoja didesnis skaičius vartotojų, ir jos vartojamos „nemiršta“, nesidėvi, kaip kad daiktinės gėrybės. Pavyzdžiui, mokslinė idėja gali „gyventi“ šimtmečius, ja gali naudotis milijonai skirtingų kartų žmonių, tačiau jos vertė, teikiama visuminė nauda gali ne tik nemažėti, o netgi didėti. Visa tai daro tų gėrybių vartojimą *nekonkurencinį*, nes jų užtenka visiems norintiesiems.

Tokios gėrybės yra viešosios (*public goods*). Nors apie tokio pobūdžio gėrybes kalbėjo dar ekonomikos klasikai, tačiau manoma, kad išplėtos viešųjų gėrybių koncepcijos gyvavimas prasidėjo po 1954 metų JAV ekonomistui P. Samuelsonui paskelbus darbą *The Pure Theory of Public Expenditure* (Grynoji viešųjų išlaidų teorija).

Taigi paminėjome tris visuomeninio turto arba, kitaip sakant, ekonominių gėrybių formas – natūrinės gėrybes, privačias gėrybes ir viešąsias gėrybes. Jas reikėtų sieti su atitinkamomis ūkininkavimo formomis, arba ūkininkavimo režimais⁶ Natūrinės gėrybės gaminamos natūrinio ūkio (režimo), privačios

gėrybės – rinkos ūkio (režimo), o viešosios gėrybės viešojo, socialinio ūkio (režimo) sąlygomis.

Čia būtini kai kurie paaiškinimai. Pirma, kalbant apskritai, visos ūkininkavimo formos yra visuomeninės, arba, vartojant tarptautinį terminą, socialinės, nes net natūriname ūkyje veikia visuomeninės būtybės ir jų bendruomenės, o ne grynai biologinės būtybės ar jų bandos. Tačiau laikantis terminijos tradicijos, natūrinio ūkio sąvoką reikėtų išlaikyti. Be to, kad ir koks socialus būtų žmogus, jis visada išliks ir biologine būtybe, kuriai esmingai svarbu yra biologinis išlikimas, biologinė gerovė. To *homo sapiens* ir jų sociumai siekia kitaip nei gyvos gamtos rūšys ir gyvūnai.

Antra, natūrinį ūkį siūlome apibrėžti plačiau, nei tai įprasta ekonominėje literatūroje, kurioje pabrėžiamas tik natūrinio ūkio uždarumas, universalumas, neprekinis pobūdis. Natūrinio ūkio koncepcijos išplėtimas, ją siejant su biologinės egzistencijos, biologinio naudingumo problema, mūsų manymu, esmingai ją papildo.

Trečia, viešojo socialinio ūkio nereikėtų redukuoti iki vyriausybės bei vietos valdžios ekonominės veiklos srities, nes viešąsias gėrybes gamina ir kiti subjektai – nevyriausybinių organizacijų (NVO), religinės bendruomenės, taip pat, nenustebkite, privatūs asmenys ir įmonės. Nors pastarųjų veikla daugiausia yra skirta rinkos logikai, privačių gėrybių gamybai, sprendamos žmonių socializacijos, darbo motyvacijos, etikos ir panašius klausimus, jos neišvengiamai rūpinasi *vietinio, firmos masto viešosiomis gėrybėmis*. Adekvatūs situacijai veiklos organizavimo būdai, valdymo stiliai, teisingos darbo apmokėjimo sistemos, tinkamas, lojalumą firmai didinantis psichologinis klimatas gali būti firmos gaminamų, kuriamų viešųjų gėrybių pavyzdžiai. Sutikime, nuo šių gėrybių kiekio ir

⁶ Ekonomikos literatūroje ūkio formos dar vadinamos ūkio mechanizmais, tačiau šis, ypač tarybiniais laikais paplitęs, terminas sudaro išpūdį, jog ekonomika gali veikti pagal mechanikos dėsnius, o tai yra netiesa. Todėl greta ūkio formos, mūsų manymu, vartotinas ekonominio režimo terminas, kuris rodo formalų ir neformalių reguliavimosi bei valdymo principų, normų, taisyklių, būdų visumą.

kokybės labai priklauso, kaip firmai seksis gaminti privačias gėrybes ir konkuruoti rinkoje.

Tačiau tuo privačių subjektų, firmų dalyvavimas kuriant viešąsias gėrybes nesibaigia. Privataus verslo organizacijos, dalyvaudamos kuriant įstatymus, priimant politinius sprendimus, pateikiant visuomenei naudingus pasiūlymus, remia meną, mokslą ir panašiai, tampa ir aukštesnio – šalies lygio viešųjų gėrybių kūrimo dalyviais⁷

Iš to, kas pasakyta, išplaukia ir ketvirtas komentaras: nėra griežto, *fizinio* pasiskirstymo į tris ūkininkavimo formas. Individams, bendruomenėms subjektams paprastai vienu metu yra būdingi ir natūrinio ūkio, ir rinkos ūkio, ir viešojo ūkio subjekto bruožai. Mes turime paklusti gamtos reikalavimams, rūpintis savo materialia gerove, taip pat savo, kaip įvairių bendruomenių narių, viešąja (socialine) būtimi, gerove. Tas pats pasakytina ir apie ekonomines gėrybes. Gėrybės, kurias manome esant privačias, gali turėti ir viešosioms gėrybėms būdingų bruožų ir, atvirkščiai, savo prigimtimi labiau viešųjų gėrybių galima aptikti ir privatumo požymių. Maistas, kuriame dera ir natūralios, ir privačios gėrybės bruožai, dalijamas labdaros pagrindais, įgyja viešosios gėrybės bruožų, o užpatentuojama ir pardavinėjama mokslinė idėja šiuo požiūriu tampa privačia gėrybe.

Modernios ekonomikos struktūra ir jos plėtros tendencijos

Vertinant šiuolaikinės ekonomikos pokyčius, socialinių mokslų literatūroje vienbalsiai sutariama keletu požiūrių. Pirmiausia, vos ne visi socialinių mokslų atstovai pripažįsta, kad san-

tykiškai, o kai kuriais požiūriais ir absoliučiai mažėja žemės ūkio ir pramonės dalis bei įtaka ekonomikoje. Ši ekonomikos deagrariacija ir deindustrializacija nereiškia, jog šios šakos apskritai eina į praeitį. Jos *visada* sudarys esmingai svarbią, nors mažesnę ekonomikos dalį, nes žmonėms visada reikės maisto, bus reikalingos natūralios žemės ūkyje galimos nemaistinės žaliavos, taip pat daiktinės gėrybės, kurias visuomenei teikia pramonė.

Antra vertus, manoma, kad ekonomikoje ir toliau didės paslaugų sfera, teikianti, viena vertus, individualias paslaugas (restoranai, viešbučiai, turizmas, buitinės technikos remontas ir t. t.), kita vertus, paslaugas, susijusias su socialine organizacija, su žiniomis. Pastaruoju metu ypač daug rašoma ir kalbama apie žinių visuomenę, didėjančią žinių gamybos svarbą modernioje visuomenėje. Tačiau šioje lavinoje publikacijų apie žinių visuomenę yra nemažai ginčytinų dalykų.

Dabar literatūroje, skirtoje moderniajai ekonomikai, taikiai sugyvena, mūsų manymu, ne taip lengvai kaip atrodytų iš pirmo žvilgsnio suderinami postulatai: pirmas, kad žmonija sparčiai tampa informacine (žinių) visuomene ir kartu informacine ekonomika, ir, antras, kad ūkinių procesų liberalizavimas, „surinkinimas“ yra lygiagretūs su pirmuoju procesu.

Tas lygiagretumas nekeltų didesnių prieštaravimų, jeigu būtų laikomasi nuostatos, jog visos ekonominės gėrybės yra privačios gėrybės, o ekonomika ir rinka yra tapačios (arba beveik tapačios) sąvokos. Jei informacija, žinios pagal savo prigimtį yra skirtos individualiai vartoti, yra tik individualią, neišsklaidytą naudą teikiančios gėrybės, jei jų gaminimo, kūrimo kaštus būtų galima lengvai paskirstyti tas gėrybes vartojantiems subjektams, o jų ribiniai kaštai nebūtų nuliniai, būtų lengva už juos imti mokesčių, tai žinių gamybą būtų galima pripažinti viena iš privačių

⁷ Esama ir globalaus lygio viešųjų gėrybių. Jų stygiumi kai kurie mokslininkai aiškina globalizacijos nesėkmes [12, p. 31].

gėrybių gamybos formų, kuriai geriausiai tinka rinkos režimas.

Tačiau prieš tai išvardytas prielaidas igyvendinti žinių gamyboje dažnai yra sunku, kartais neįmanoma. Kadangi informacija ją panaudojus kuriam nors vartotojui neišnyksta, jos naudingumas dėl to nesumažėja, dažnai ją sunku apsaugoti nuo kitų potencialių vartotojų arba paimti iš jų mokesčių už naudojimąsi ja, net tais atvejais, kai ji įforminama kaip privačios nuosavybės objektas. Ji realiai vis tiek išlaiko tam tikras viešosios gėrybės savybes. Nepaisant to, kad, pavyzdžiui, išradimas yra užpatentuojamas, už jį stengiamasi paimti autorinį mokestį, paprastai tik kurį laiką pavyksta išlaikyti išradimo paslaptį. O atradimui tapus bent kiek plačiau žinomam, pavyzdžiui, tyrinėtojų bendruomenei, jis ima cirkuluoti dar plačiau ir įgyja vis daugiau viešosios gėrybės bruožų.

Šiuo požiūriu gerokai skiriasi atradimai ir išradimai, padaryti techninių mokslų ir socialinių mokslų srityse. Techniniuose moksluose yra galimas stipresnis privatus elementas (pradas), tuo tarpu socialiniuose moksluose sunku įsivaizduoti, kad autoriai efektyviai kontroliuotų ir norėtų kontroliuoti naujų idėjų sklaidą. Ta kontrolė ir apskritai privatumas daugiausia apsiriboja kopijavimo teisių apribojimu, autoriniu honoraru. Taigi daug socialinių mokslų teikiamų informacinių gėrybių gali turėti ir privatumo, ir viešumo bruožų, bet dauguma iš jų yra greičiau *kvaziviešosios* nei *kvaziprivačiosios* gėrybės [8]. Suprantama, kad knyga yra labiau privati gėrybė, tuo tarpu knygoje dėstomos idėjos turi daugiau viešosios gėrybės bruožų.

Išdėstytos mintys, manytume, leidžia kito mis nei įprasta sąvokomis apibūdinti modernią ekonomiką. Kitaip nei teigiama informaciniu požiūriu dominuojančiuose neoklasikų veikaluose, moderni ekonomika yra daugia-

lypė sistema, kurioje gaminamos ekonominės gėrybės, turinčios privačių, viešųjų ir natūralių (žemės ūkis, šeima, sveikatos priežiūra, ekologinė veikla) gėrybių bruožų. Taigi modernią ekonomiką traktuoti tik kaip privačių ir, be to, „grynųjų“ privačių gėrybių judėjimo sritį, paklūstančią išimtinai rinkos, „nematomos rankos“ galiai, mūsų manymu, yra neleistinas supaprastinimas. Neleistinas, nes neadekvatus yra atsiribojimas nuo didėjančio viešojo prado vaidmens, kurį katalizuoja žinių visuomenės plėtra. Tegu ir nedažnai informacinės gėrybės yra grynai viešosios gėrybės, tegu jas greičiau tenka priskirti prie kvaziviešųjų vertybių generalinė tendencija yra sunkiai užginčijama – poagrarinėje ir poindustriinėje visuomenėje viešojo sektoriaus vaidmuo didėja.

Ir tai susiję ne tik su mokslu ar švietimu. Socialinė organizacija, visuomenės valdymo ir reguliavimo režimai yra kitas esminis viešojo sektoriaus aspektas. Minėta, efektyvi šalies politinė sistema, tos sistemos siūlomi kokybiniai sprendimai, taip pat šalies teisinė sistema, žiniasklaidos platinama informacija, aukšta visuomenės moralė, tradicijų ir papročių teigiamas poveikis žmonių gyvenimo kokybei yra svarbiausi, be pirmiau minėtų, švietimo, mokslo, viešojo sektoriaus elementai.

Šie dalykai visada buvo svarbūs, tačiau modernioje ekonomikoje jie įgauna iki šiol neregėtą įtaką. Šiuolaikinėje ekonomikoje organizaciniai ryšiai yra gerokai glaudesni ir intensyvesni nei netgi prieš keletą dešimtmečių. Dėl to jie labiau jautresni įvairiems fiziniams ir informaciniais trikdžiams. Taip pat dėl to šių ryšių nutrūkimas, sujaukimas sukelia didesnę ir žalingesnę neigiamą grandininę reakciją. Kai kuriuos ryšius tvarko saviregulavimo (reguliuojamosi) principu veikianti rinka. Tačiau kadangi, pirmą, idealios, grynosios rinkos neegzistuoja, antra, net ir savo

idealiu pavidalu ji gali sukelti problemų (neigiami išorės efektai, cikliškumas ir t. t.) ir, trečia, ji neapima visos ekonomikos, turi veikti kiti socialinę organizaciją palaikantys ir socialinę entropiją mažinantys režimai. Tai jau minėti politiniai, teisiniai, administraciniai, žiniasklaidos, etiniai ir kiti režimai. Jie yra vis didesnę reikšmę įgyjančios modernios ekonomikos dalys.

Veikiant šiems režimams yra gaminamos viešosios gėrybės, o jų gamyba paklūsta ekonomizacijos principui, nes ji turi paisyti išteklių ribotumo.

Toks požiūris į modernią ekonomiką iš esmės skiriasi nuo dabar dominuojančio neoklasikinio požiūrio. Neoklasikinės krypties ekonomistams politika, teisė, kaip ir mokslas, švietimas, žodžiu, visas viešasis sektorius, yra *neekonominė* sritis. Apie ją šie ekonomistai kalba turėdami mintyje tik finansines, biudžetines sąnaudas. Jiems ši sritis teturi sąnaudų, tačiau neturi rezultato naudingumo. Todėl šiems ekonomistams viešasis sektorius yra konkurentas siaurai suprastai ekonomikai ir kelia klausimą „arba arba“, tai yra arba ekonomikos augimas, arba socialinė, viešojo sektoriaus plėtra⁸. Deja, toks požiūris mūsų šalyje dominuoja nuo valstybės atkūrimo pradžios⁹.

Čia norėtusi išvengti supaprastinto savo pozicijos interpretavimo. Tai, ką pasakėme pirmiau, nereiškia, jog apskritai neegzistuoja privataus sektoriaus ar viešojo sektoriaus pasirinkimo problema. Formuojant ekonominę politiką ir priimanč konkrečius ekonominės politikos sprendimus kiekvienos politinės krypties valdžiai tenka spręsti turto perskirstymo tarp privačiojo ir viešojo sektoriaus

klausimą¹⁰. Viena vertus, dideli mokesčiai reiškia verslo investicinių galimybių sumažinimą, antra vertus, viešojo sektoriaus nukurdinimas gali turėti neigiamų socialinių, politinių ir ekonominių padarinių. Tai pripažindami, mes vis tiek pasisakome prieš viešojo sektoriaus, arba, kitaip vadinamos, socialinės srities išbraukimą iš ekonominės tikrovės, iš ekonominių veiksnių sąrašo, prieš viešojo sektoriaus deekonomizavimą, neapgalvotą jo surinkinimą.

Naujas požiūris į ekonominės politikos dimensijas

Skaitytojams gali atrodyti, kad straipsnyje daugokai vietos skirta pristatyti ekonomikos mokslų sąvokas ir postulatus. Į tokį galimą priekaištą atsakytume: savo požiūrį į ekonominės politikos ribas ir dimensijas norime pagrįsti kaip galima aiškesnėmis, eksplicitiškai suformuluotomis prielaidomis. Mūsų manymu, daugelis ekonomikos klaidų kyla iš lyg ir savaime suprantamų, tačiau iš tiesų pakankamai neaptartų prielaidų, griežtai neapibrėžtų sąvokų. Suvokdami šį pavojų norime jas kiek įmanoma sumažinti (jų išvengti visai, ypač nedidelės apimties straipsnyje, vargu ar pavyks).

Aptarę ekonomikos, ekonominių gėrybių, ekonominių režimų, ūkio formų sąvokas, kartu su skaitytojais esame labiau pasirengę „pasikaustę“ imtis baigiamojo šio straipsnio tikslo – ekonominės politikos (*economic policy*) turinio analizės.

Pradėsime nuo klausimo, kokia turi būti šalies ekonominė politika, kad jos ekonomi-

⁸ Plačiau apie tai žr. [2, p. 36–37].

⁹ Istorinį šios problemos aspektą autorius atskleidžia kitame savo darbe, žr. [5].

¹⁰ Kaip rašo buvęs Pasaulio banko vyriausiasis ekonomistas J. Stiglitzas, visuomenei nuolat tenka apsispręsti, „kiek išteklių turėtų būti skirta viešųjų gėrybių, tokių kaip gynyba ir keliai, ir kiek skirti privačių gėrybių, tokių kaip automobiliai, televizoriai ir videožaidimai, gamybai“ [10, p. 14].

nė plėtra būtų sparti ir suderinta. Atsakymas iš pirmo žvilgsnio yra trivialis – ekonominė politika turi būti adekvati esamam ekonomikos išsivystymo lygiui, atsižvelgti į vidaus ir išorės (globalizacijos ir integracijos) įtaką, veiksmus, taip pat bendrąsias ekonominės plėtros tendencijas.

Šalies ekonominio išsivystymo lygį rodo visuomeninio turto apimtis ir struktūra, kuri gali būti pažangi arba atsilikusi. Kadangi visuomenės turtas yra kintamas, perspektyvių turto formų dalis rodo, kiek yra visuomeninio turto plėtros galimybių.

Kitaip sakant, turto sąvoka turi atspindėti ne tik tai, kuo disponuoja, ką *vartoja* visuomenė, bet ir tai, ką remdamasi turimu turtu šalis *gali sukurti*, t. y. ne tik vartojimo, bet ir gamybos potencialą. Vadinasi, visuomenės turtas, kaip privačių, viešųjų ir natūralių gėrybių visuma, ekonominės politikos subjektus turi dominti ir kaip buvusios naudingos veiklos rezultatai, ir kaip būsimosios veiklos ištekliai. Vadinasi, ekonominės politikos subjektai turėtų analizuoti, kuria linkme kreipti visuomeninio turto *struktūros* plėtrą: ar ir toliau akcentuoti privačių, ypač kapitalo, gėrybių svarbą visuomeniniam turtui ar, neįneigiant pirmųjų, skatinti ir viešųjų gėrybių gamybą, ieškant adekvataus rinkos ir kitų ekonominių režimų santykio. Jie taip pat neturi užmiršti biologinės mūsų egzistencijos dimensijos ir kartu natūrinių gėrybių gamybos.

Manytume, euristiciniu požiūriu būtų pravartu palyginti įvairių šalių ekonominės plėtros patirtį pagal mūsų pirmiau pateiktą teorinę konstrukciją.

Kalbant apie ekonominio augimo veiksnius ir lyginant šalių ekonominio augimo galimybes dažniausiai minimi žemė, gamtos ištekliai, gyventojų skaičius, tankumas, sukaupto kapitalo dydis, technologinė pažanga.

Neoklasikinės krypties ekonomistai kaip svarbiausią arba vieną iš svarbiausių ekonominio augimo veiksnių išskiria ekonominės politikos liberalumą, rinkos jėgų išlaisvinimą. Kuo laisviau gali pasireikšti rinka su jos „nematoma ranka“, tuo labiau kainų (kaštų) ir kokybės konkurencija, rinkos dalyvių siekimas gauti kuo daugiau materialinės, finansinės naudos prisideda prie ekonominės plėtros.

Nemažai rašalo, ir ne tik, išėkvota palaiškiant ir ginčijant šią poziciją. Mūsų manymu, tas istorinis ginčas turėjo ir turi nemažą nesupratimo elementą, kylantį daugiausia iš netikslaus ekonominės tikrovės ribų suvokimo, kuris būdingas tiek „rinkininkų“, tiek „antirinkininkų“ stovykloms. Ekonomikos plėtrą vertinant įprastai, t. y. ekonomiką tapatinant su rinka, iš tiesų būtų galima teigti, kad Vakarų šalis daug pasiekė todėl, kad jose jau maždaug du šimtus metų ekonomika be didesnių trikdžių veikia pagal rinkos principus. Kitose šalyse, sakytų neoklasikinės krypties atstovai, šie procesai prasidėjo vėliau ir, be to, daug kur per didelis valstybės kišimasis, protekcionizmas ir kitokie antirinkos veiksmi stabdė ekonominę plėtrą.

Mūsų manymu, nėra pagrindo neigti šį argumentą, kaip tai daro griežti antirinkininkai, tačiau nereikėtų ir jo absoliutinti. Manytume, pravartu būtų išnagrinėti gerovės šalių ir neturtingų šalių patirtį pagal mūsų pirmiau pateiktą ekonomikos sampratą.

Lygindami, pavyzdžiui, daugelį Lotynų Amerikos ir Vakarų Europos šalių, turėtume pripažinti, kad Lotynų Amerikoje jau labai seniai įsitvirtinęs privačios nuosavybės institutas, rinkos santykiai, jei ten ir buvo valstybinis sektorius, tai jis prilygo kai kurių Europos valstybių (pvz., Prancūzijos) valstybiniam sektoriui, tačiau ekonominiai rodikliai Lotynų Amerikoje esmingai skiriasi nuo europinių. Dominuojant privačiai nuosavybei, galingas

privatus interesus praturtėti turėjo duoti panašius ekonominius rezultatus tiek Lotynų Amerikoje, tiek Vakarų Europoje. Tačiau taip neatsitiko.

Lygindami Lotynų Ameriką ir Vakarų Europą, rasime ne tik minėtų panašumų, bet ir dažnai ekonomistų ignoruojamų skirtumų: Lotynų Amerikoje ilgus dešimtmečius buvo sutrikusi viešųjų gėrybių gamyba, todėl tose šalyse socialinė organizacija, socialinis kapitalas yra gerokai žemesnio lygio tiek kiekybinio, tiek kokybinio požiūriu. Švietimas, mokslas, kultūra, politinė ir teisinė sistemos, taip pat moralinis klimatas tose šalyse beveik pagal visus parametrus nusileido europietiskajam viešajam sektoriui. Kitais žodžiais tariant, viešoji (socialinė) šalies infrastruktūra nepapildė rinkos režimo. Menkas žmonių išsilavinimas, prasta politinių ir administracinių sprendimų kokybė, teisinės sistemos neveiksmingumas, moralinė visuomenės degradacija Lotynų Amerikos šalyse nesudarė sąlygų normaliai veikti rinkos sektoriui. Viena iš tokios padėties priežasčių buvo viešųjų gėrybių reikšmės ekonomikai nesuvokimas.

Tuo tarpu Vakarų Europai savo viešąjį sektorių plėtoja taip pat seniai kaip ir rinkos ekonomiką¹¹. Politinių procesų demokratizavimas ir kartu dėmesys socialiniams, teisingumo ir teisėtumo klausimams, švietimui ir mokslui gerino socialinės plačiąja to žodžio prasme organizacijos, socialinio, žmogaus kapitalo kokybę. Tai suteikia Vakarų Europai, kaip ir Šiaurės Amerikai, sunkiai užginčijamą pranašumą tiek vidaus ekonominės plėtros, tiek globalizacijos požiūriu. Gal privačių ir viešųjų gėrybių santykis tose šalyse ir yra ne be prie-

¹¹ Tai atsispindi ir Vakarų Europos ekonominėje mintyje. Pavyzdžiui, jau 1880 metais Adolfas Wagneris suformulavo doktriną, kurios ašiniu teiginiu buvo viešosios veiklos didėjančios ekspansijos (augimo) dėsnis („Law of increasing expansion of public activities“). Žr. [3, p. 14].

kaištu, bet, palyginti su daugeliu kitų pasaulio regionų, jose privataus kapitalo ir „socialinio kapitalo“¹² masė ir kokybė, jų proporcijos visuomenės turte teikia gerų galimybių dalyvauti ekonominės globalizacijos procesuose tiek konkurenciniu požiūriu, tiek kuriant taip reikalingas dabar pasaulines viešąsias gėrybes.

Kiek šios išvados yra taikytinos Lietuvai? Integuodamiesi į Europos Sąjungą turime *sąmoningai*, o ne apgraibomis ar vien dėl ES institucijų spaudimo formuoti ekonominės plėtros viziją, apimančią visus ekonominės tikrovės aspektus, atsižvelgiančią į būtinumą ieškoti racionalių įvairių visuomenės turto ekonominių gėrybių ir kartu įvairių ekonominių režimų proporcijų. Rinkos fundamentalizmas, socialinis fundamentalizmas¹³ ar visai mažai tikėtinas natūralistinis fundamentalizmas turi būti suvokti kaip pavojai, galintys iškreipti adekvatų laikmečiui minėtų turto dalių ir ekonominių režimų santykį.

Ta subalansuota vizija turi tapti sisteminė ekonomine strategija, kuri būtų konkrečiai šalies ateities vizija ir joje būtų ne tik suformuluoti ekonominės politikos tikslai, bet ir numatomos priemonės, būdai, aptariamai realiai skirtingi ištekliai tiems tikslams įgyvendinti.

Idealiu atveju tie strateginiai sprendimai turėtų būti įtraukti į ilgalaikės finansavimo (biudžetinės) programas, o pastarųjų pagrindinės nuostatos – į metinius biudžetus. Aišku, toks idealus scenarijus nelengvai įgyvendi-

¹² Socialinis kapitalas apima institucijas, normas, vertybes, kurios formuoja socialinių santykių, sąveikų pobūdį, parodo visuomenės sutelktumo, sanglaudos (*cohesion*) laipsnį. Vis daugiau autorių pripažįsta, kad sanglaudos laipsnis yra ekonominės gerovės ir tvarios plėtros prielaida. Pavyzdžiui, Knackas ir Keeferis atskleidė sėkmingos šalies ekonominės plėtros ir teigiamo atsakymo į klausimą: „Bendrai kalbant, ar Jūs pasakytumėte, jog dauguma žmonių yra verti pasitikėjimo?“ koreliaciją. Cituota pagal [9, p. 2].

¹³ Apie šias ekonominio fundamentalizmo apraškas žr. [4].

namas, nes politinių jėgų santykis, kaip padarė neseni įvykiai mūsų šalyje, gali keistis net to paties politinio ciklo metu. Vis dėlto bent dalinių priedaidų atsirasti ekonominei strategijai yra. Pirma, Lietuvoje sąvokos „strategija“ ar „programa“ jau nėra tarybinės atgyvenos, kaip tai buvo po nepriklausomybės atkūrimo. Antra, partijos jau pripranta prie minties, kad galimi nacionaliniai susitarimai svarbiausiais valstybės ateities klausimais. Kadaiše buvo sutarta dėl strategijos nacionalinio saugumo klausimais, dabar kalbama apie nacionalinį susitarimą žinių visuomenės plėtros klausimu. Trečia, visos partijos iš esmės pripažįsta programinio metodo svarbą formuojant valstybės finansus. Visa tai teikia nuosaikaus optimizmo dozę procesui, kurio tikslas yra Lietuvos turto ir visų jo komponentų didėjimas.

Diskusija ateities vizijų ir strategijos klausimu būtų produktyvesnė, jeigu būtų suvokiama, kad *pats sprendimas*, jei jis adekvatus šalies, kontinentinei ir globaliai tikrovei, yra *turtas*, viešoji gėrybė, kuri gali pozityviai lemti šalies ekonominę raidą, antraip atsiranda viešoji blogybė¹⁴

Apskritai jeigu į politiką, teisę, mokslą, švietimą ir pan. būtų imta žiūrėti kaip į procesus, turinčius aiškiai apibrėžtą ekonominį aspektą, jeigu tas sritis būtų nustota traktuoti tik kaip imančias iš ekonomikos ir nieko jai

neduodančias ir netgi negalinčias nieko duoti ekonomikai, įvyktų esminis, paradigmintis visuomeninės nuomonės ir galų gale ekonominės politikos pokytis. Tada viešojo sektoriaus atžvilgiu nebūtų taikomas likutinis principas – kas liko nuo siaurai suprastos ekonomikos, tą galima skirti švietimui, kultūrai, mokslui, pagaliau pačiai politikai.

Pastarosios srities padėčiai reikia atskiro komentaro. Pasaulyje tebegyva politinės ekonomijos tradicija, einanti nuo A. Smito ir kitų klasikų laikų, tačiau beveik nėra tradicijos tyrinėti pačią politiką kaip ekonomikos šaką. Esama darbų iš švietimo ekonomikos, socialinės apsaugos ekonomikos, sporto ekonomikos, tačiau būtų sunku aptikti darbą, specialiai skirtą *politikos ekonomikai* (*economy of politics*). Taip yra nepaisant to, jog, mūsų manymu, politinės viešosios gėrybės yra ne mažiau svarbios nei, pavyzdžiui, mokslo kuriamos viešosios gėrybės, nes, kaip jau ne kartą minėta, tokios viešosios gėrybės – politiniai sprendimai, politinė tvarka, organizacija yra visuomenės turto dalis, esmingai lemianti tolesnę ekonominę šalies plėtrą. Minėta, politika, nagrinėjama ekonomizacijos principo požiūriu, turi tiek sąnaudų (išteklių), tiek rezultato (naudingumo) pusę. Vadinasi, visuomenė turi svarstyti, kokių viešųjų gėrybių ji tikisi iš politinės sistemos bei kiek ir kokių išteklių pasirengusi skirti, kad tos gėrybės būtų jai tiekiamos. Ekonomizacijos principas politikoje pažeidžiamas keliais atvejais: pirma, kai visuomenė nesirūpina politinių viešųjų gėrybių gausa ir realiu naudingumu, antra, kai ji neprižiūri, nematuoja kaštų, iš kurių kuriamos tos viešosios gėrybės, t. y. nesvarsto, ar politinei sričiai yra skiriama per daug ar per mažai išteklių. Manytume, mūsų šalyje ekonomizacijos principas politikoje pažeidžiamas abiem požiūriais. Išskirtinai negatyvus požiūris į politiką Lietuvoje, kaip į

¹⁴ Strateginio prognozavimo ir planavimo linkme mūsų šalyje žengtas svarbus praktinis žingsnis – LR Seime patvirtinta specialistų grupės parengta „Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija“ [6]. Vis dėlto šis žingsnis žengtas ne be nuostolių. Strategija nebuvo pakankamai pristatyta visuomenei, netapo visuomeninių diskusijų objektu. Ji dar gerokai „mėgėjiška“, nes buvo rengiama labai trumpą laiką. Be to, joje nemažai kalbama apie šalies dabarties ir ateities poreikius, tačiau labai mažai apie išteklių, būtinų tiems poreikiams patenkinti, mastą, šaltinius ir paskirstymą. Ir pagaliau ji buvo priimta politinės daugumos Seime balsais, nepritariant opozicijai. Taigi jos tvarumas, keičiantis politiniams ciklams, yra abejotinas.

naudos neteikiančią ar net kategoriškiau – kaip į žalingą veiklą, yra vienas iš tokios padėties paaiškinimų. Kai nieko gero iš politikos nesitikima, sunku tikėtis blaivaus diskurso politinės sistemos teikiamos naudos ir kaštų klausimu.

Blaivesnio, subalansuotesnio diskurso nuspelno ir natūrinis ūkis. Nesunku įvertinti šeimos ekonomikos, žemės ūkio ekonomikos, sveikatos apsaugos ekonomikos kuriamą natūrinę, gamtinę naudą, taip pat ten naudojamus gamtinius išteklius. Ten vykstantys procesai paklūsta ne tik verslo ar politiniams ciklams, bet ir gamtiniams metų laikų, individo gyvenimo, šeimos gyvenimo ciklams. Į šią minėtų sričių specifiką turėtų būti atsižvelgiama. Vienas ryškiausių pavyzdžių – žemės ūkis, kurį norima absoliučiai „surinkinti“, bet kuris, skirtingai nuo pramonės ar paslaugų, tokioms pastangoms nepasiduoda. Nepasiduoda, nes negali – rinka gali iš dalies, bet negali absoliučiai reguliuoti šios ekonomikos šakos. Jo gamtiškumas, ryšys su biologiniais poreikiais negali būti esant dabartiniams mokslo laimėjimams eliminuotas.

Išvados

Išdėstytos mintys ir teiginiai leidžia daryti šias išvadas:

Pirma, ekonominės politikos ribas ir dimensijas lemia vienoks ar kitoks ekonominės tikrovės suvokimas, arba, kitaip sakant, ekonomikos sąvokos turinio apibrėžimas.

Antra, dabar vyrauja siauras, redukuotas ekonomikos suvokimas – ekonomiką linkstama sutapatinti su rinka.

Trečia, iš tiesų rinka tėra viena iš ekonomikos dalių. Tai išplaukia iš platesnio turto apibrėžimo, taip pat iš to, kad ekonomizacijos principas galioja praktiškai visose visuomeninio gyvenimo srityse. Pripažinus, kad

visuomenės turtą sudaro ne tik privačios gėrybės, bet ir viešosios bei natūraliosios gėrybės, tenka pripažinti ir tai, jog egzistuoja ir atitinkamos ekonominės (ūkininkavimo) formos, režimai: rinka, viešasis ūkis ir natūrinis ūkis – kuriuose vyksta pirmiau išvardytų gėrybių gamyba.

Ketvirta, kiekvienai istorinei epochai būdinga tam tikra visuomeninio turto struktūra ir atitinkamai skirtingas ūkininkavimo režimų santykis. Dabar didėja informacijos, žinių svarba visuomenės turtui ir nors žinios ir informacija gali būti ir privačios gėrybės, dauguma jų pagal savo prigimtį yra viešosios gėrybės. Todėl viešojo ūkio vaidmuo ekonomikoje objektyviai didėja. Be to, didėja socialinės organizacijos, socialinio kapitalo įtaka ekonomikos augimui. Bandant per daug „surinkinti“ socialinę sritį, gresia ekonomiškai nuostoliai.

Penkta, šalyse, kuriose nesugebama užtikrinti, pavyzdžiui, privačių ir viešųjų gėrybių gamybos balanso, patiria ekonominio augimo sunkumų. Lotynų Amerikos šalys yra vienas iš minėto disbalanso ir sutrikusio ekonominio augimo pavyzdžių. Jose, mūsų manymu, gaminama nepakankamai kokybiškų viešųjų gėrybių. Ir, atvirkščiai, ten, kur viešajam sektoriui skiriamas deramas dėmesys (pvz. Skandinavijos šalyse), ekonominė plėtra yra pakankamai sparti ir subalansuota. Turto struktūra šiose šalyse leidžia sėkmingai išlaikyti tarptautinę konkurenciją, dalyvauti naujausių technologijų pasaulinėje rinkoje. Ji taip pat sudaro sąlygas toms šalims aktyviau dalyvauti kuriant globalią tvarką, globalias viešąsias gėrybes.

Šešta, Lietuvoje vyrauja susiaurintas, neoliberalus, dėl metodologinio individualizmo poveikio susiformavęs požiūris į ekonomiką ir kartu į ekonominės politikos ribas. Todėl su viešųjų gėrybių gamyba susijusios ekono-

mikos sritys netampa ekonominio diskurso, ekonominės politikos dalimi. Netampa ji ir sistemškai suvoktų politinių sprendimų ekonominėje srityje aspektu. Tai ryškiausiai matyti iš politinių diskusijų ekonomikos klausimais turinio ir valstybės fiskalinės politikos, kurioje viešasis sektorius nuolat yra „dirbtinėje nuošalėje“.

Tai galima pailiustruoti kad ir mokslo ir švietimo pavyzdžiu. Manome, kad teisūs yra 2002 metų pradžioje pateiktos „Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos“ rengėjai, kurie tiesiai teigia: „Politikams deklaruojant mokslą ir švietimą tarp pagrindinių šalies prioritetų, reali šiems prioritetams valstybės parama nuolat mažėja“ [6, p. 11].

Septinta, ekonominėje politikoje turi atsispindėti ir natūralūs žmonių poreikiai, taip pat sričių, kur ryškiausiai pasireiškia natūrinis ūkininkavimo aspektas (šeima, žemės

ūkis, sveikatos priežiūra, ekologinė veikla), specifika. Šios sritys paklūsta ne tik rinkos ar viešojo ūkio režimams, bet ir *natūraliam, gamtiniam režimui*, kurį žmonija pastaruoju metu pavojingai ignoroja. Vadinasi, šių sričių vaidmens sumenkinimas ar jų dirbtinis, perdėtas „surinkinimas“ ar „susocialinimas“ – tai nereiškia, kad jose negali būtų rinkos ar viešųjų (socialinių) elementų – vertintini kaip nukrypimai nuo normos ekonominėje politikoje.

Aštunta, padėtis galėtų gerokai pasikeisti (ir tam yra prielaidų), jeigu visuomenėje būtų aktyviau diskutuojama pirmiau išdėstytais klausimais, jei būtų siekiama nacionalinio susitarimo šalies ekonominės plėtros strategijos klausimais. Tokia diskusija formuotų tikslesnį ekonomikos suvokimą, gerintų ekonominių sprendimų, kurie taptų svarbia viešąja gėrybe, kokybę. Visa tai prisidėtų prie ekonominės politikos kokybiškumo, prie geresnės šalies ekonominės raidos perspektyvos.

LITERATŪRA

1. Degutis A. Individualizmas ir visuomeninė tvarka. Vilnius: Eugrimas, 1998.
2. Eatwell J. and others. Hard budgets, soft states. London: IPPR, 2000.
3. Johansen L. Public Economics. Amsterdam; Oxford: North Holland Publishing Company, 1965.
4. Gyls P. Ekonominis fundamentalizmas ir jo pavojai // Ekonomika. 2002, Nr. 57.
5. Gyls P. Die politische Ökonomie der Transformation in Litauen. Osteuropa. 52. Jg., 9/10, 2002, s. 1195–1208.
6. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija. Vilnius, 2002.
7. Von Mises L. Human action: A Treatise on Economics. Chicago: Contemporary books. Inc., 1966.
8. Public Goods in General: <http://william-king.www.drexel.edu/top/prin/txt/Gouch/PG6.html>
9. Smith A. Affinity as Social Capital: it's Role in Development: <http://www.msu.edu/user/schmid/affinity.htm>
10. Stiglitz J. Economics of the Public sector. New York; London: W. W. Norton&Company, 2000.
11. Tabb W. Reconstructing Political Economy. London; New York: Routledge, 1999.
12. Vološėiuk I., Rimkutė J. Globalizacija ir žmogaus socialinė raida. Įtakos ir prioritetai // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. 1999. Vilnius: JTVP, 1999.

THE PERCEPTION OF THE ECONOMY AND LIMITS, BOUNDARIES AS WELL AS DIMENSIONS OF ECONOMIC POLICY

Povilas Gylys

Summary

Whilst discussing measures of economic policy we implicitly or explicitly base our arguments on one or another perception of the economy. Therefore this link between conceptual, theoretical, paradigmatic side of human activities on the one hand, and practical side on the other, is worthwhile to explore. It is even more the case if we concede that economic science pays little attention to the definition of the key economic concept "economy".

Author of the article argues that it is a major breakaway from classical tradition (A. Smith), which prescribes to link economic reality with flows and movement of national wealth. Defining economy as an aspect of social life reflecting the movement of wealth, author defines the latter as a combination of the private, public and natural goods. Accordingly in he discriminates between market, public and natural regimes in economy, stressing that none of them exist in their pure form.

Assumption that economy encompasses the goods and regimes mentioned above, serves as a basis for wider than usual understanding of economic policy. Traditionally economic policy is understood as concerned mainly or even exclusively with production of private goods, with market. Other aspects of life – education, science, politics, legal sphere etc. – are assumed as external to economy. Even if they are included to the sphere of economic policy this inclusion is one-sided – only costs to society are considered and benefits are not taken into account. It is serious distortion of the philosophy of economic policy. This distortion is felt especially acutely in the domain of public finances, when public sector is treated as a financial burden and when benefits (utility) produced in the public sector are taken for granted or neglected as non-economic. Such a neglect of public as well as natural goods almost unavoidably makes economic development unbalanced and unsustainable, and could be the reason for future turbulences.

Īteikta 2002 m. lapkričio mėn.